

во от съвременно гледище. От позициите на своето време и общество един литературовед е могъл да бъде прогресивен и дори изпреварващ другите литературоведи. История на литературознанието изпълнява предназначението си, когато тя ни дава възгледите на миналото за художествената литература в тяхната хронологическа последователност и причината за смяната им.

В литературната наука са изказвани много и разнородни мнения, в които прозира неудовлетвореност от състоянието на нейните резултати или принципи. В това е естествен изстрем за развитие. Най-често обаче те са продиктувани от желанието да мотивират появата на нова насока в литературознанието, както е направил това А. И. Белецки в предговора към руското издание на книгата на М. Фраенфелс, за да обоснове предимствата на психологическата поетика. Историята на литературознанието предлага възможност да се намери точното място на всеки автор и труд в процеса на развитието столетия наред на една наука.

Създателите на монографията се движат в позната насока на историците на литературознанието, следвайки традиционните жалони, от които най-известни са Аристотел, Хораций, Боало, Дидро, Хердер. Има обаче и друга насока, за която П. А. Николаев твърди с несъмнено право, че историзмът на В. Г. Белински, своеобразно изразен в културно-историческата насока на Пипин и Тихонравов и в сравнително-историческата методология на Ал. Веселовски, получава принципно ново, истински научно качество в категориите на марксистко-ленинската литературна наука. Тя не следва да завършва с Белински, а да започва от него следващото по-високо проникване в принципите и методологията на литературната наука.

Без съмнение тази задача сполучливо се решава и в недалечно бъдеще нейните успехи ще бъдат видими за всички, защото се използва опитът на мнозина литературоведи-марксиста, измежду които и на първите дейци на литературознанието, проявили се в периода на Великата октемврийска социалистическа революция и десетилетията, последвали след победата ѝ. В усилията да се създаде марксистеска история на литературознанието и българските литературоведи дават и ще дават своя ценен принос.

Никола Г. Николов

„VERTEIDIGUNG DER MENSCHHEIT. Antifaschistischer Kampf und Aufgaben der sozialistischen Gesellschaft in der multinationalen Sowjet literatur und in Literaturen europäischer sozialistischer Länder“. Herausgegeben von Edward Kowalski. Akademie-Verlag, Berlin, 1975, s. 721.

Честуваната неотдавна тридесетгодишнина от разгрома на немския фашизъм и края на Втората световна война даде повод за задълбочен размисъл върху всеобхватното и трайно значение на тези събития, които бележат важна цезура в историческия летопис на нашата епоха. Актуална необходимост бе извършването на многостранен, задълбочен анализ на онези факти от интернационалния литературен процес, които имат връзка в идейно-тематично отношение с борбата на народите срещу фашизма, когато негов идеологически център бе хитлеристка Германия. Колективният научен труд „Защита на човечеството. Антифашистката борба и строителството на социалистическото общество в многонационалната светска литература и в литературите на европейските социалистически страни“, издание на Академията на науките в Берлин, ГДР, под главната редакция на Едвард Ковалски, е реален принос в стремежа да бъде дадена обстойна равностойна на постигнатото от няколко социалистически национални литератури в областта на творческото пресъздаване на епичните борби на народите срещу фашизма. Този труд, резултат на обединените усилия на редица видни учени и на академичните литературни институти в Москва, Берлин, Прага, Братислава, София, Букурещ и Люблина, е ярък пример за нарастващото научно сътрудничество между социалистическите страни. Както се изтъква в предговора към книгата, тя е един сборник, съдържащ многогостранни изследвания върху редица важни проблеми, които биха могли да бъдат обобщени в няколко кръга, например за международното значение и отговорността на социалистическите литератури, за антифашистките традиции в тях, за ролята на социалистическите литератури в световния литературен процес. Важно значение се отдава и на философския проблем за диалектичката връзка между националното и интернационалното в литературата на социалистическите страни. Сбор-

никът „Защита на човечеството“ предизвиква безспорен интерес и в методологическо отношение, тъй като е първото комплексно, интернационално изследване на важно идейно-тематично ядро в европейската социалистическа литература, възприемана вече като наднационално хомогенна в своето съвременно развитие. Невъзможно една от главните цели на колективния труд е била да се докаже тясната връзка между историческия процес и развитието на социалистическата литература, както и нарастващото значение на примера, който тя дава в световната литература при художественото пресъздаване на основни проблеми в живота на човечеството, умело съчетавайки прогресивни идеи, национална самобитност и интернационалистичен дух. След прочитане на повече от 700-те страници, които обхваща това солидно изследване, читателят добива увереност, че тази цел е постигната. Книгата „Защита на човечеството“ дава реална представа за достигнатия величествен ръст на европейските социалистически литератури в една важна идейно-тематична сфера. В намерилите място в сборника материали се анализират развитието и постиженията на социалистическите литератури преди всичко в исторически ситуации от решаващо значение за съдбата на народите — например по време на първите масови антифашистки акции, в разгара на Втората световна война, по време, на първите стъпки към изграждане на социалистическото общество и в наше време когато антифашистките традиции в литературата служат на борбата за мир и социален прогрес. Известно е, че подобни широкообхватни и многопосочни изследвания върху литературни явления от интернационален характер крият опасност стремежът към пригледно систематизиране да доведе до натрапливо, а понякога и до изопачаващо моделиране на реалните. В сборника „Защита на човечеството“, тази опасност е избягната. В него литературните факти не се анализират и сравняват по предварително избрана композиционна схема. Умелото структуриране на съдържащите се материали (те са обединени в 3 раздела, чиято тематична формулировка допуска свободно подреждане на разностранни изследвания) допринася за постигнатата съвместимост, съответстваща на диалектичната връзка между единично и общо.

Първият раздел на сборника е озаглавен: „Социалистически патриотизъм и пролетарски интернационализъм. Световно-литературни аспекти на пресъздаването на Великата отечествена война в многонационалната съветска литература“. Той включва 12 статии и два тематично насочени творчески разговора с писателите Константин Симонов и Александър Чарковски. Поставянето на някои специ-

фични проблеми на съветската литература с тематика, почерпана от събитията през време на Отецествената война във встъпителната част на сборника, е добре мотивирано от съставителите. Като първа литература в света, която се развива в условията на социалистическото общество, литературата на съветските народи в своето многонационално единство първа се бе превърнала във важен мобилизиращ фактор за защита на социалистическото отечество, а също и на цялото човечество от шурма на фашисткото варварство. Тази двойна морално-политическа задача на съветската литература през годините на войната, както проличава от основните тези в статиите от първи раздел на книгата, е могла да бъде осъществена преди всичко благодарение на постигнатото идеологическо триединство на принципите на социалистическия патриотизъм, пролетарския интернационализъм и борчески хуманизъм.

Особен интерес в първи раздел на сборника предизвиква уводната статия на Павел Топер, озаглавена „Цената на победата. Някои аспекти на трагическото и на историческия оптимизъм в литературата за Великата отечествена война“. В нея авторът, използвайки метода на сравнителната интерпретация, търси някои характерни особености в основния идейно-емоционален заряд на съветските литературни творби със сюжет из Втората световна война, които ги отличават от тематично близки произведения на чуждестранната, несоциалистическа литература. Разглеждайки съпоставително главно творби с военна тематика и антимилитаристична насоченост, написани през последните 10 години от съветски и американски писатели, П. Топер стига до заключението, че „докато в съветската литература, а също така и в литературите на социалистическите страни Втората световна война се разглежда главно от аспекта на антифашистката съпротива и жертвите не се показват като напразни, то в американската литература доминира идеята за безсмислието на дадените жертви“ (с. 4). Повечето хуманистични творби с военна тематика в американската литература, пък и в някои западноевропейски литератури и днес, твърди авторът на статията, имат идейното излъчване на познатите пацифистични романи на Ремарк, Хемингуей и Олдингтън. В редица произведения на Ст. Хайм, Н. Майлър, Дж. Джоунс и К. Вонегът отношението на героите към войната е много сложно и противоречиво независимо от това, че всички те воюват против фашизма. В съветската литература според автора на статията войната бива отричана и заклещавана, като същевременно проявления в нея героизъм в името на справедливото дело се утвърждава. То-

ва именно се изтъква като „специфична особеност“ и „историческо нововъведение“, ясно забележимо още в романи като „Железният поток“ на Ал. Серафимович, „Чапаев“ на Д. Фурманов и „Деветнадесета“ на Ал. Фадеев. В статията умело е аргументирана тезата, че в светската литература „трагедията на войната не е проектирана на някакъв вечен фон“, а е обусловена от надвисналата над родината опасност; личният живот на героя никога не е в центъра на трагическите колізии. В статията си Топер се спира и на някои тенденции в развитието на съветската литература, тематично свързана с Втората световна война. Добре обосновано е твърдението му, че постепенно общият колорит на новите творби с такава тематика става все по-мрачен, че те все повече биват паищащи с трагизъм. Показателни в това отношение са появилите се през последните няколко години произведения — „Блокада“ на Ал. Чаковский, „Горещ сняг“ на Бондарев и трилогията на К. Симонов „Живите и мъртвите“. Топер е на мнение, че това развитие може да се обясни с все по-внимателното обглеждане на действителността през военните години и на задълбочените реалистични анализи на събитията — фактори, които допринасят и за по-правилно разбиране на героизма на съветския човек в условията на една трагическа ситуация, каквато е войната. Авторът на статията не скрива, че тази негова преценка е направена в асоциация с едно изказване на М. Горки години преди милитаристичната експанзия на хитлеризма: „Ние навлизаме в епоха на най-дълбок трагизъм и трябва да се готвим, трябва да се учим да пресъздаваме този трагизъм в такава свършена форма, в каквато съумяваха да направят това трагическите поети на древността.“

И в съдържащата се в същия първи раздел от сборника статия на Ниота Тун — „Предаване на човешкия опит. Общото и особеното в светската литература за Втората световна война“, чрез сравнителни изследвания се търсят характерни моменти в светската проза с военна тематика. „Втората световна война, пише авторката, остави дълбоки следи в съзнанието на участвувалите в нея народи, но от тях тя беше преживяна по различен начин“ (с. 29). Като изтъква голямото разнообразие в идейната насоченост, основната проблематика и различната въздействителност на огромния брой произведения с тематика, почерпана от събитията през Втората световна война в световната литература, Н. Тун стига до заключението, че лансираните от някои литературни модели за систематизиране на тези творби въз основа на доми-

ниращи в тях „общочовешки усещания“ са неприложими. Тя с основание набляга на идейната насоченост на творбите, като един от най-важните разграничителни белези. Изхождайки от тази принципа постановка, авторката на статията прави интересно типологично сравнение на романите „Голите и мъртвите“ на Норман Майлър и трилогията „Живите и мъртвите“ на Константин Симонов. При това Н. Тун ограничава изследването си върху отделни проблеми от важно идейно значение, застъпени в споменатите произведения. Един от тях тя формулира така: Колко голямо е полето на действие за отделния човек във войната. Въз основа на задълбочени, детайлни анализи на характерни моменти в сравняваните произведения Н. Тун стига до извода, че съществен елемент в идейния замисъл на трилогията на Симонов е убедеността в осъществяването на пълен разцвет на индивидуалните способности, в разгръщането на самоинициативността и ярката волева изява на съветския човек в ужасните условия на войната. В романите на Симонов, изтъква авторката, проличава ясно новият характер на взаимоотношенията между индивид и колектив в социалистическото общество, а разгръщането на социална активност в полза на общата цел е показано като един от най-важните фактори за победата. Според Н. Тун американският белегист Н. Майлър е показал в романа си не динамични, а статични характери; действията на неговите герои са предопределени от биологични, психологически и само в малка степен от социални компоненти. Тяхното поле за действие е ограничено в кръга на чисто егостични планове и стремежи, у тях, аргументира се по-нататък авторката на статията, заедно с рухването на илюзията за лично уреждане след войната се топи и волята за активност. Трябва да се отбележи обаче, че колкото и верни да са изводите на Н. Тун по отношение на проблема за личната активност на героите в сравняваните произведения, те не би трябвало да се приемат като абсолютен разграничителен белег между творби с военна тематика в светската и западните литератури. Както тази статия, така и целият първи раздел на сборника би спечелил, ако бяха направени и сравнителни изследвания на съветските романи за Втората световна война с някои характерни произведения на западноевропейската литература, в които военната тематика не е свързана с пацифистични и антимилитаристични идеи. Така например в западногерманската литература има немалко военни романи, в които се забелязва голяма активност на героите, но с отрицателен знак по отношение на про-

гресивните идеи и хуманния морал. В немалко произведения от тази литература на героите е предоставено широко поле за действие и „подвизаване“ в името на човеческата кауза.

В края на статията си Н. Тун след направените субтилни изследвания с основание заключава, че в съвкупността от тенденции в следвоенната световна литература добре се откроява спецификата на светския роман с военна тематика. Достигнатите в него нови, непознати за буржоазната антимилитаристична литература идейни измерения допринасят за широката му популярност сред световната прогресивна общественост. Авторката на статията подкрепя напълно мнението на видния светски писател А. Бочаров, че в светската литература войната е показана като „наложен, трагически, ужасяващ, но безкомпромисно проведен докрай изпит на всички концепции и категории на хуманизма“.

Както споменахме вече, освен научни статии сборникът „Защита на човечеството“ съдържа и творчески разговори с видни писатели — предимно автори на анализираните в научните изследвания творби. Идеята да бъдат включени в сборника насочени към определени теми творчески разговори е наистина оригинална и във всеки случай полезна. Освен необходимия елемент на разнообразяване чрез „жанрова смяна“ поместените в книгата диалози дават възможност за използване на друг зрителен ъгъл на изследването — този на самия създател на разглежданата творба. Особено интересни са някои мисли, които излага светският писател Константин Симонов в хода на разговор, който води с него споменатата вече литературоведка от ГДР Н. Тун. Противно на някои широко застъпвани мнения бележитият светски писател твърди, че интересът на младите читатели към книги с военна тематика както в СССР, така и в редица други страни е нараснал значително през последните десетина години. Причина за това според него не е предполагаемата нарастваща агресивност на младежите, нито пък само желанието й, научавайки повече за войната, да попречи на разпалването на нов световен пожар. Според Симонов въпросите, които най-много вълнуват младежите, търсещи книги за войната, са следните: Защо мирът и борбата за неговото запазване трябва да стоят в центъра на нашето мислене? Каква е била наистина войната, та днес никой да не иска да се приложи като средство за уреждане на световните проблеми? Светският писател с оменява, че освен на тези въпроси светската литература с военна тематика третира и редица други важни политически и морално-психологични проблеми, като през

последните години в нея акцентът е поставен предимно върху взаимоотношенията между индивид и общество и все по-задълбочено се разкрива сложният душевен мир на героите.

Статите от втория раздел на книгата, озаглавена „Социалистическата и буржоазно-хуманистичните литератури през антифашистката борба. Съюз и истина“ са посветени на важната задача да се осветлят проблемите на прехода от буржоазно-демократични към социалистически позиции, характерен за редица писатели в националните литератури на европейските страни. В отделни изследвания се изяснява промяната в идейно-естетическите позиции на именити автори, осъществена под влияние на важни обществено-исторически явления както в национален, така и в световен мащаб. Показателни в това отношение са статиите на Барбара Цитло — „Антифашистка решимост в резултат на хуманистична отговорност. Конфронтацията с фашизма в творчеството на К. Чапек през 30-те години“ и на Георг Венцел — „Отношението на Т. Ман към Съветския съюз като израз на нарастващата зрелост в неговата антифашистка концепция“. В същия раздел на книгата в няколко статии се разглежда проблемът за променената функция на модернистични естетически схващания и опит у отделни автори (Луи Арагон, Гео Милев). Така например Добри Вичев в една обширна статия не само запознава читателя с творческото дело на Гео Милев като най-значителен представител на антифашисткия литературен фронт у нас към средата на 20-те години, но и показва убедително неговото идейно-естетическо израстване, достигане до кулминация в поемата „Септември“. Д. Вичев отбелязва, че дългогодишните формално-естетически търсения на поета, насочени към обновяване на българската лирика и постепенно изграждане на революционен мироглед, са дали в поемата щедър плод. В нея модерното формотворчество, както обосновано твърди авторът на статията, е великолюпно съчетано с дълбоко идейно съдържание, фокусирано върху представата за народната революция. Вичев подчертава голямата национална и международна значимост на творбата, която освен на яркото съдържание и пленителния експресивен изказ се дължи и на факта, че изхождайки от едно конкретно събитие, „поетът достига до бележителен духовен синтез на съвременето, успява да свърже националното събитие със световната борба на човечеството за социален прогрес, показвайки Септемврийското въстание като епизод от тази борба“ (с. 214). Особено интересна е онази част от статията на Д. Вичев, в която се проследяват връзките на Гео Милев с нем-

ския експресионизъм. Както е известно, по този проблем е писано твърде малко, а той наистина заслужава да му бъде посветено задълбочено изследване. Вичев е прав, като полимизира срещу схващането, че влиянието на експресионизма върху Гео Милев било само докъм 1918—1919 г. и основателно го изтъква като идеен сподвижник на последната „активистка“ фаза на немския експресионизъм 1921—1922 г., когато у отделни автори (особено у Бехер) експресионистичната форма крие вече социалистическо съдържание. (Интересно е да се отбележи, че Й. Р. Бехер лично е превел поемата „Септември“ на немски език.) Авторът на статията обаче твърде много е акцентувал върху влиянието на чужди автори (освен експресионистите — Блок, Верхарен, Маяковски) като фактор в идейно-естетическото изразяване на Гео Милев. Тезите за това повлияване са доста декларативни и предпоставят добро познаване на проблемите на творческото развитие у Милев от страна на читателите, но това пък противоречи на няколкоко то бегло осведомителни пасаж за жизнен път и творчество на поета, които се съдържат в статията. Д. Вичев обаче подчертава много умело във връзка с разглежданото от него творчество на Гео Милев един важен принос на българската прогресивна литература — в нея много по-рано, отколкото в други национални литератури, още през първата половина на 20-те години на нашия век, се появяват забележителни произведения с антифашистка тематика.

Централно място във втория раздел на сборника заема колективната статия на Юрий Богданов, Галина Илина и Виктор Хорев „Общи аспекти на литературата на съпротивата в страните от Средна и Югоизточна Европа“. В нея, без да се претендира за изчерпателност, са проследени свързващите тенденции в развитието на споменатия вид литература в Полша, България, Чехословакия и Югославия. Авторите подчертават, че „задълбоченото, всестранно пресъздаване на важния проблем за антифашистката борба е и си остава основен критерий за идеологическата и естетическата зрелост на прогресивната литература в съвременната епоха“ (с. 276). В статията се изтъква също така фактът, че борбата срещу фашизма не е била само един конкретно-исторически момент в живота на народите, нито пък е станала само обект на конкретно художествено и публицистично пресъздаване. „По време на тази борба, отбелязват авторите, се извършиха дълбоки промени в съзнанието на хората, засили се историческата активност на масите, а на всичко това реагира и литературата,

в която извечният хуманистичен идеал до би нови измерения“ (с. 276).

Основна теза в статията на Богданов Илина и Хорев е тази за единството в развитието на литературата в посочените европейски страни, посветена на активната фаза на борбата срещу фашизма. Това единство според тях е явно забележимо въпреки съществуващите национални особености и в трите основни исторически обусловени етапа в развитието на антифашистката литература — тридесетте години, периода на въоръжената борба и трите десетилетия след победата през 1945 г. Макар и твърде бегла, идейно-тематичната характеристика на европейската антифашистка литература през споменатите периоди е по същество правилна. Като специфична особеност на първия етап (трийсетте години) се изтъква стремжът към намиране на обща идейна платформа както в литературата на отделните страни, така и в международен мащаб, създаването на стегната организационна структура и масовото ориентиране на редица известни буржоазно-хуманистични писатели към антифашистки и социалистически идеи. В тематично отношение тогава според Богданов, Илина и Хорев на преден план излиза проблематиката, свързана с първите организирани класови битки с вилнеещата фашистка реакция; широко застъпена е темата за испанската гражданска война. С нарастване на опасността от световна война, изтъкват авторите на статията, в европейската антифашистка литература се забелязва повсеместно свързване на проблемите на личността с тези на класата, на народа и човечеството, на ширещия се страх от катастрофално унищожение се противопоставят идеите на стоическо спокойствие пред лицето на опасността, волята на мъжествена съпротива. В статията основателно се набляга на онези особености на антифашистката литература през годините на войната, които се дължат пред всичко на обстоятелството, че тя е нелегална и в повечето случаи произведенията й стават известни на широк кръг от читатели едва след победата. Известно възражение буди обаче мнението, че към антифашистката литература безусловно се причисляват и онези легално печатани произведения, главно психологически или исторически драми и романи, в които по завоалиран начин се застъпват противни на фашистката идеология идейно-естетически схващания. (Подобни творби в немската литература бяха наречени „литература на вътрешната емиграция“.) Спорно е това причисляване, защото подобни замаскирано-критически произведения са по-скоро дял не на антифашистката, а на буржоазно-хуманистичната ком-

понента в националните литератури на редица европейски страни. Още по-основателно е това възражение и поради това, че на друго място в статията категорично се твърди, че „антифашистката литература през войната не допуска полутоновете и всяко отбягване на основния идеен въпрос на борбата — „или-или“ води до морален упадък“ (с. 280).

Антифашистката литература в годините след победата показва нова степен на светогледна ориентация, изтъкват авторите на статията. Това те с право отдават на извлечените поуки от войната и антифашистката съпротива, които според тях се свеждат до следното: увереност в решителния принос на СССР при разгрома на фашизма, укрепване на оптимизма и вярата във всепобеждаващия борчески хуманизъм, отричане на пасивното очакване на излизане „отвън“, увереност в способността за пълно мобилизиране на народните маси в борбата. Обобщавайки някои тенденции в съвременната разработка на антифашистката тема Богданов, Илина и Хорев отбелязват присъствието и във всички жанрове в европейските социалистически литератури, като подчертават, че предпочитан литературен вид в антифашистката литература е романът, защото именно той дава най-добра възможност да бъде показвана човешката съдба във връзка с общите закономерности на обществено-историческия процес. В статията се изтъква също така, че в последно време се забелязва и засилена тенденция към философско разглеждане както на сложните взаимоотношения между индивид и общество, така и на проблема за многостранно проникване в цялата морално-психологическа сфера на борческото противопоставяне на фашизма. Трябва да се отбележи обаче, че поради ограничения размер на статията авторите не са били в състояние да подкрепят тези верни общи констатации със сравнително изследване на характерни творби и се задоволяват само с бегло изброяване на отделни автори и съвсем рядко на характерни произведения. Така статията има характер на преглед на някои общи тенденции в развитието на антифашистката литература в няколко европейски страни, който насочва към интересната проблематика и загатва за необходимостта от задълбочено сравнително изследване. Именно сравнително, защото, както се споменава и в статията, вече са налице редица интересни литературно-исторически трудове, антологии, библиографии и пр. върху антифашистката литература в отделните страни.

В същата част от книгата се съдържат и няколко интересни статии върху творчеството на именити писатели-антифашисти, като например „Юдиус Фучик“ на Хана Хрзалова и „Ела, свобода! Анти-

фашистка ангажираност в произведенията на Атила Йозеф и Миклош Радноти“ от Миклош Шиболши и др.

Последният, трети, раздел на сборника „Защита на човечеството“ съдържа 10 статии и 8 тематично насочени разговора с именити писатели, като в центъра на вниманието тук навсякъде стои проблемът, как се третира днес актуалната тематика за фашизма и войната в литературата на европейските социалистически страни. Още от тематичната формулировка на този раздел става ясно, че особено значение се отдава на „диалектиката на националното и интернационалното“ като специфичен за литературата аспект на съотношението между частното и общото. В редица интересни обзорни статии за антифашистката литература в отделните европейски социалистически страни се разглеждат актуални проблеми на пресъздаването на героичната борба на народите против хитлерофашизма в нея, проследяват се общите тенденции в развитието ѝ. След прочит на материалите от този раздел се добива впечатление, че антифашистката тема особено през последните десетина години заема важно място в литературата на социалистическите страни. В идейно-тематичния комплекс, свързан с войната и антифашистката борба в европейските социалистически литератури, има една съществена новост — от гледна точка на писателя недалечно минало на премедия и борби се разкрива през призмата на реализираните идейни цели на съпротивата срещу фашизма. Настоящото — изграденото социалистическо общество — присъствува като постигната цел и е идеен катализатор в почти всяка съвременна творба за антифашистката борба в социалистическите литератури. В повечето от съдържащите се в раздела статии се доказва убедително тезата, че в антифашистката социалистическа литература днес е постигната идейно-тематическа зрелост, забележима както в задълбоченото пресъздаване на основните морално-политически аспекти на борбата, така и във философско-историческата ѝ оценка.

Особен интерес в този раздел буди статията на съветския литературовед Святослав Белза — „Философско-етични проблеми в най-новата проза за войната. (Из примера на европейските социалистически литератури)“. В нея авторът изтъква като важна особеност на т. нар. „втора вълна“ в антифашистката проза (той има пред вид написаното през последните десетина години) забележимата в много творби „полемика на автора със самия себе си“, а също така и заместването на хроникалното, епизодичното и нерядко прекомерното патетично повествование от „обективното задълбочено анализиране на

философско-етичните и психологически аспекти на антифашистката борба" (с. 494). Наред с това според Белза в романите от по-ново време се отдава особено внимание на пресъздаването на вътрешния мир на героите и героичното у тях се открива не само в изключително смели постъпки в изключителни ситуации, но и в ежедневно преодоляване на неизброими трудности на борбата, в малките спечелени битки, които раждат големата победа. С. Белза прави сподрулив анализ на характерни мотиви в редица романи с военна и антифашистка тематика в различните социалистически литератури. Особено сполучливо е показано обяснимо с обективни различия в историческото минало на народите преимушествено застъпване в отделните литератури на някои характерни мотиви, като например тези за „преодоляване на заблудите от миналото“, „за дълг и отговорност на личността“, „за вина и наказание“, „за политическата активност, противопоставена на пасивното примирение“, и пр. Известна слабост в статията на Белза са срещаните на някои места повторения на тезисните моменти по отношение на съвременните особености на жанра в социалистическите литератури. Анализирайки отделни творби с оглед на техните художествени качества, авторът убедително доказва някои забележителни естетически постижения в тях, реализирани и благодарение на разчупване на някои остарели догматични рамки на творческия изказ, в който напоследък се забелязва, както твърди Белза, умело прилагане на модели творчески похвати, като например засилено използване на вътрешния монолог, смяна на повествователната перспектива, свързване на документалното с художествената фикция и пр.

Сериозен принос към изследването на антифашистката тема в съвременните социалистически литератури в същия раздел на сборника е и статията на Ефрем Каранфилов — „За мемоарите на българските партизани“. Като отбелязва богатите традиции на българската мемоарна литература, авторът подчертава, че истински разцвет на този жанр се забелязва след освобождаването на нашия народ от фашизма. От уводните пасаж в изложението проличава, че и партизанските мемоари, както и знаменитите „Записки“ на З. Стоянов дължат до голяма степен успеха си на обстоятелството, че в тях умело са съчетани елементите на художествената проза и есенцията, чрез изградените забележителни образи и реалистично описания в тях събития те пресъздават верния облик на епохата. Спирайки се на високата оценка, която Т. Ман дава на прощалните писма на осъдени антифашисти от различни на-

ционалности, Е. Каранфилов изтъква, че голямата въздействена сила на тези покрътителни документи, а също така и на значителна част от партизанските мемоари се обуславя от това, че в тях читателят открива като основен проблем „героизма в неговата най-отчетлива форма — саможертвата“, срещата на човека със смъртта в името на една хуманна идея. Като подчертава, че у нас моралните източници на героизма на социалистическото изграждане се търсят все по-често в героиката на антифашистката борба, „тъй като героизмът на труда е героизъм на борбата както в социологичен, така и в психологически смисъл“ (с. 641), авторът на статията основателно насочва изследването си главно към пресъздадените героични моменти в българската партизанска мемоарна литература. В статията умело са показани най-силните моменти на себепридаване, моралната и идеята висота на героите в най-добрите произведения на съвременната антифашистка мемоарна литература, убедително се бранят нейните идеологически и естетически позиции от някои опити за дегероизация на човешката личност както в буржоазната, така и в отделни случаи в съвременната литература.

В последния раздел на сборника се съдържат и няколко статии, които запознават със спецификата на литературата с антифашистка и антимилитаристична тематика в ГДР, в която особено през последните години е постигната забележителна идейна висота. Елизабет Симонс в статията си „Социалистически интернационализъм и konsekventen антифашизъм“ се спира на някои проблеми на най-новата проза на ГДР. Тя изтъква, че от началото на 70-те години в немската социалистическа литература е осъществен забележителен напредък по отношение на социалната функция на литературните творби с антифашистка тематика в условията на развитото социалистическо общество. Постигнато е значително идейно-политическо ниво, обогатено е тематичното и стилистично многообразието на творбите, творческата изява в повечето случаи се отличава с ярка индивидуалност, която е свързана със засилено проявление на класово-партийните позиции. Основен фактор при пресъздаване на националната проблематика според авторката на статията е станал методът на социалистическия реализъм и „местното време“ на социалистическата антифашистка литература в ГДР е станало „световното време на победилия социализъм“.

Особено радостен е фактът, че в сборника се отдава голямо значение на българската литература с антифашистка тематика, изтъква се нейният значителен интернационален принос. Така например

още в предговора се отбелязва, че в нашата литература още след Септемврийското въстание се създава могъщ антифашистки литературен фронт, в който на дело се осъществяват концепциите за всенародна антифашистка борба, по-късно тезисно изложени от Г. Димитров на VII конгрес на Коминтерна. Освен в споменатите статии на Д. Вичев и Е. Каранфилов в сборника някои проблеми на нашата антифашистка литература са застъпени и в една интересна беседа с именития наш писател Георги Караславов.

С високата научна стойност на изследванията и интересния поглед към творческите търсения на редица именити писатели колективният труд „Защита на човечеството“ бележи безспорен успех, разкривайки антифашистките литературни традиции в социалистическите страни като съществен дял от тяхното национално духовно наследство и свързващ елемент в културните им ценности.

Богдан Мирчев